

Sociologie Românească

ISSN: 2668-1455 (print), ISSN: 1220-5389 (electronic)

HENRI H. STAHL LA 120 DE ANI DE LA NAȘTERE

Zoltán ROSTÁS

Sociologie Românească, 2021, vol. 19, Issue 2, pp. 235-242

<https://doi.org/10.33788/sr.19.2.11>

Published by:
Expert Projects Publishing House

On behalf of:
Asociația Română de Sociologie

HENRI H. STAHL LA 120 DE ANI DE LA NAȘTERE

Zoltán ROSTÁS*

Abstract

This paper was written on the occasion of 120 years anniversary since Professor Henry H. Stahl's birthday. A member of the Sociological School in Bucharest (founded by Dimitrie Gusti), H.H. Stahl became the most important and original Romanian sociologist and historian of the last century. Despite this, the author of the paper emphasizes that his life and activity are not sufficiently known. For this reason, the homage of this scientist must be the beginning of new research.

Keywords: Henri H. Stahl, Dimitrie Gusti, sociological monograph, social intervention, social history, social service.

Îmi este greu să scriu detașat despre profesorul Henri H. Stahl, fiindcă în ultimii zece ani din viața lui am fost foarte apropiat de dânsul, purtând ani de zile un dialog memorabil cu domnia sa. Tocmai de aceea mă raportez tot subiectiv și la faptul că de la trecerea lui în neființă, în septembrie 1991, opera și viața acestui mare sociolog și istoric este în bună parte necunoscută. Iar partea cunoscută a moștenirii sale pare a fi disputată în sensul aprecierii, dar și al negării. Aceste constatări de acum treizeci de ani continuă să fie valabile. Viața și opera lui au început să devină subiect de cercetare, însă nici măcar reeditarea lucrărilor importante publicate înainte de 1989 nu a reînceput decât în proporție redusă, iar de cele rămase nepublicate este inutil să vorbim. Din lipsă de sprijin instituțional, cercetarea rămâne îndeletnicirea unor cercetători independenți. Și încă mai dăinuie climatul maniheist încetățenit după schimbarea de regim, care generează simultan două atitudini diferite: trecerea sub tăcere cu dezinteres prost disimulat, respectiv recuperări și exproprieri unilaterale ale operei sale. În cazul lui Stahl, cercetător social cunoscut și în afara țării sale, păstrarea memoriei nu este doar o obligație morală și profesională. Activitatea lui Henri H. Stahl rămâne exemplară și azi, un model de urmat, iar cunoașterea și continuarea analizelor sale sunt și azi actuale și importante pentru înțelegerea spațiului românesc și est-european.

Originile franco-alsaciene și, mai cu seamă, educația urbană primită nu l-au împiedicat pe tânărul Henri H. Stahl să-și îndrepte atenția asupra satului românesc. În familia sa a fost expus simultan la două orientări aparent ireconciliabile, venind

* Universitatea din București, București, ROMÂNIA. E-mail: zoltan.z.rostas@gmail.com.

din partea marelui istoric român Nicolae Iorga, vizitator frecvent al familiei Stahl pe de o parte, respectiv din partea fratelui său vitreg mai în vârstă, Gaston Beuve, reputat teoretician al social-democrației, cunoscut sub numele de Șerban Voinea¹.

Activitatea științifică a lui Stahl ar fi rămas la nivel exclusiv teoretic fără participarea sa la inițiativa cercetării complexe a satelor, lansată de profesorul Dimitrie Gusti și de membrii seminarului său de sociologie. Seminarul era de fapt un atelier extrem de interesant într-o universitate fără tradiție în cercetarea sociologică. Stahl a devenit interesat de proiectul lui Gusti, care dorea să perfecționeze teoria cunoscută sub numele de „sociologie monografică”, recurgând la cercetarea *directă*, nemijlocită a satului românesc. Părea o inițiativă într-adevăr fascinantă, de vreme ce în cercetarea socială din România sau din Europa epocii respective nu se găseau prea multe descrieri de teren, descrieri detaliate și profesioniste despre sate.

În 1926, după ce se informase în prealabil despre vizita de o săptămână din comuna Goicea Mare din Oltenia din anul precedent, Stahl s-a alăturat echipei de cercetare monografică din comuna dunăreană Rușețu, condusă de Gusti. Cercetarea din Rușețu din 1926 și munca de seminar care i-a urmat au consolidat rolul lui Stahl în echipă atât de mult, încât ulterior a avut un rol important în alegerea comunei Nerej, din Vrancea, situată în curbura Carpaților, ca loc pentru cercetarea de teren din 1927. Această cercetare va lăsa o amprentă profundă asupra lui. Este locul în care se va întoarce cel mai des pentru cercetări suplimentare. În cercetările desfășurate în verile următoare la Fundul Moldovei din Bucovina și la Drăguș din Transilvania de sud, Stahl a avut un rol determinant în formarea echipei tot mai numeroase și în alegerea terenului de cercetare. Totodată, devine coordonatorul metodologic al întregii cercetări. În 1929 se consolidase „statul major” – informal, dar recunoscut și apreciat ca atare – al școlii monografice, ceea ce înseamnă că profesorul Dimitrie Gusti se putea bizui pe cunoștințele și sprijinul lui Henri H. Stahl, Mircea Vulcănescu, Traian Herseni (iar din 1932, mai tânărului Anton Golopenția) atât în activitatea sa științifică, cât și în cea universitară.

Data fiind importanța crescândă a lui Dimitrie Gusti în viața universității și în spațiul public deopotrivă², începând cu 1929 acesta i-a încredințat lui Stahl încetățenirea metodei monografice³ la universitatea din București. Este anul în care Stahl își publică primele studii în paginile revistei *Arhiva pentru Știință și Reformă Socială* (*Arhiva*, în continuare). În același an începe munca la redactarea manualului de metodologie intitulat *Tehnica monografiei sociologice*, pe baza experienței acumulate de el și colegii săi în cursul muncii de teren.

În miezul crizei economice mondiale din anii treizeci, echipa monografiștilor din școala lui Gusti este lovită la rândul ei de o altfel de criză. Cauza principală, după cum ne amintește Stahl în memoriile sale, a fost că Profesorul, din pricina muncii la minister, nu era în măsură să coordoneze direct munca de teren și a omis să numească un locțiitor⁴. În realitate, criza în interiorul grupului a fost cauzată de conflictul generat de reorientările profesionale, sociale și politice, conflicte pe care Gusti nu avea cum să le dezamorseze. Dacă dincolo de documente, care ne

arată o paletă de emoții confuze, ne îndreptăm atenția și asupra altor surse, atunci ne dăm seama că tânăra generație, în care Stahl a fost o figură proeminentă, avea rezultate atât pe tărâm științific, ca și în publicistică, ca să nu vorbim de acțiuni de autoafirmare culturală colectivă, cum erau conferințele publice ale asociației Criterion.

Nu putem detalia aici inventarul rezultatelor obținute de această generație, și nici de grupul mai restrâns din școala lui Gusti, constatăm doar, că perioada de criză din 1932-'34 a fost o perioadă fertilă pentru Stahl. A publicat mai multe studii, actuale și azi, în *Arhiva* și în alte reviste, a publicat și manualul de metodologie și după ce Gusti a fost numit în fruntea *Fundației Culturale Regale „Principele Carol”*, a devenit cel mai apropiat colaborator al acestuia⁵. În această calitate a participat la elaborarea originalei metodologii privind intervențiile culturale și sociale în mediul rural – prin organizarea echipelor regale studențești – ca și la lansarea revistei aferente, *Curierul Echipelor Studențești*⁶. Unul dintre rezultatele neplanificate, dar durabile ale muncii din fundație a fost Muzeul Satului din București, înființat în primăvara lui 1936 sub îndrumarea lui Stahl și a colegului său de la Fundație, dramaturgul și regizorul, Victor Ion Popa⁷. Îndrumarea muncii culturale de la sate nu a însemnat renunțarea la cercetarea vieții rurale, la monografia sociologică, dimpotrivă: a pus bazele financiare ale viitoarelor activități științifice. Dar, pentru că munca științifică este imposibil de imaginat în lipsa unor posibilități de publicare, la inițiativa lui Gusti se lansează, la începutul lui 1936, o revistă lunară mai dinamică sub numele de *Sociologie Românească*⁸, care a fost demarată tot de Stahl, secondat de Octavian Neamțu.

O provocare neașteptată, dar întâmpinată cu entuziasm – programarea Congresului Internațional de Sociologie din 1939 la București sub președinția lui Gusti⁹ – l-a „obligat” pe Stahl în perioada 1938-1939 să-și dedice mai mult timp continuării cercetărilor, respectiv sintetizării experiențelor acumulate. Pentru Stahl și colegii săi, decizia a însemnat mai mult decât un eveniment la care se întâlnesc sociologii. Oportunitatea de a se prezenta într-un for internațional a antrenat un nou val de cercetări monografice și de anchete, prin care se dorea completarea studiilor deja existente. Cele mai importante cercetări de completare au fost cele din Drăguș, coordonate de Traian Herseni și din Nerej, coordonate de Stahl.

În 1939, după doi ani de muncă asiduă¹⁰, s-au finalizat cele trei volume ale monografiei Nerej, însă congresul programat pentru sfârșitul lui august a fost amânat din cauza climatului belicos. Germania nazistă avea să atace Polonia la întâi septembrie 1939, însă Gusti făcuse deja toate aranjamentele ca lucrările¹¹, volumele tipărite să ajungă în bibliotecile mai importante din Europa. După care, din pricina mobilizării și a creșterii cheltuielilor de război, sistemul instituțional gestionat de școala monografică este desființat. Stahl și alți colegi și discipoli sociologi vor fi angajați la Institutul Național de Statistică. Stahl este apreciat și aici pentru calitățile sale de organizator, însă în perioada războiului se concentrează mai mult pe activitatea sa de la universitate și munca de cercetare. Este perioada în care a scris și publicat primul volum din *Sociologia satului devălmaș*¹². Este

volumul care a lansat sinteza noii perspective angrenată în cercetările lui Stahl. Analizele sale sistematice pornite în tinerețe au interogat trecutul chiar de la începuturi, oricare ar fi fost subiectul studiului: structura familiei, etnografia, folclorul, cutumele sau geografia așezărilor, respectiv economia. Stahl aborda toate temele atât din perspectiva istoricului, cât și din cea a sociologului, pornind din prezent și avansând spre trecut. Abordarea sa a creat un tip de istorie socială, istorie a ruralității cu totul original, care seamănă cu abordarea de antropologie istorică, dar nu îndeajuns de apreciat în propria lui țară.

Oricât de mult se străduia Stahl să se țină departe de viața politică, după evenimentele politice din România anului 1944 nu a putut continua munca la următoarele volume pe care le avea în plan. Gusti era ocupat cu sarcinile de președinte al Academiei și lungile drumuri în străinătate, iar Stahl a trebuit să preia marea parte a sarcinilor de la catedră. Deși afilierea sa social-democrată era arhicunoscută, iar manualele sale mai noi au fost scrise într-un spirit marxist, cu ocazia reformei învățământului din 1948 a fost aspru criticat și chiar înlăturat de la universitate odată cu desființarea catedrei de sociologie. De fapt, marxismul lui Stahl a fost în primul rând un instrument de cercetare socială, de aceea nu a fost acceptat nici de promotorii stalinismului, nici, mai târziu, de național-comunismul ceaușist. Din 1949 predă o scurtă perioadă la Școala superioară de asistență socială, iar după desființarea acesteia, primește un post la Institutul de Proiectări Industriale. Aici, cu ajutorul unui director luminat și binevoitor a reușit să-și continue activitatea de sociolog. Deși era încadrat ca desenator tehnic, în realitate se ocupa de coordonarea unei echipe formată din experți (și aceștia, la rândul lor, înlăturați din învățământul universitar), care efectua anchete sociologice, demografice și ecologice complexe în faza de pregătire a unor investiții industriale. Acumula experiență, dar nu putea să publice rezultatele cercetărilor efectuate aici. A reușit să se întoarcă la tema sa mai veche de istoria socială a satului, în momentul în care un fost student ajuns într-o funcție importantă îi mijlocește un post la editarea unor colecții istorice și îi obține chiar un an de „concediu de creație”. Rezultatul a fost apariția în trei volume a celei mai importante lucrări semnate de Stahl: *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*.

Între timp, la începutul anilor '60, sub influența politică a lui Hrușciiov, restricțiile aplicate sociologiei au început să fie înlăturate, iar în spațiul academic se dădea startul la pregătirea primelor cercetări. În ciuda liberalizării limitate de sistemul politic, membrii în viață și activi ai vechii școli, în primul rând Stahl și Herseni, dar și mulți alții, au dorit să participe la înființarea noii secții de sociologie, însă doar Stahl va fi cooptat pentru începerea programului universitar de sociologie. O scurtă vreme a trăit cu speranța că după 1965 se va putea restabili statutul științific pe care-l avuse sociologia. Însă noua secție de sociologie nu dădea semne de profesionalizare dorite de el nici în instruirea studenților, nici în cercetare. Astfel, după patru ani, se retrage din viața universitară și se dedică exclusiv scrisului. A publicat trei noi volume de studii în care oferă o explicație originală în tema organizării formațiunilor statale din evul mediu românesc: *Controverse de istorie*

socială românească (1969), *Studii de sociologie istorică* (1972), *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduirii tributare* (1980).

Nu a uitat nici de dezvoltarea, actualizarea metodologiei cercetărilor sociale, metodologie introdusă și predată chiar de el în perioada interbelică. *Teoria și practica investigațiilor sociale. Metode și tehnici* este o lucrare la fel de originală și ieșită din comun cum sunt și celelalte. Nu s-a baricadat în vizuina sociologiei cantitative, foarte populară la vremea respectivă; de aceea metodologia sa rămâne utilă pentru etnologi și pentru practicanții istoriei sociale din zilele noastre. În a doua parte a anilor șaptezeci, regimul ceaușist devine tot mai rigid din punct de vedere ideologic, ceea ce va fi resimțit și în domeniul sociologiei. Nu doar învățământul are de suferit, dar și istoria sociologiei este pusă sub embargo. Organele competente din Academie au împiedicat desfășurarea unui proiect de istorie a sociologiei inițiat de cei mai importanți reprezentanți ai școlii lui Gusti: Stahl și Herseni. Ține de specificul perioadei faptul că o editură literară, într-o formulă memorialistică a publicat în 1981 prima istorie corectă și obiectivă a sociologiei monografice a lui Stahl – „reabilitată” deja de 15 ani. Național-comunismul acestui deceniu a restrâns și mai mult spațiul de manifestare a sociologiei și reflecția istorică asupra ei, favorizând în schimb tradiții mitice și iraționale. Fiindcă Stahl criticase public aceste orientări încă din anii 1930, a considerat oportună republicarea a acelor texte, în 1983, într-un nou volum, *Eseuri critice despre cultura populară*. Cartea a declanșat o adevărată furtună în presa culturală apropiată de forurile de partid. Nu a fost nici o dezbatere pe tema aceasta, pentru că lui Stahl nu i s-a dat cuvântul. După o vreme, cenzura a interzis publicarea textelor injurioase la adresa lui Stahl. Însă organele de partid au mers chiar mai departe: nici studii, nici volume ale lui Stahl nu puteau să mai apară până în 1989. Cunosc foarte bine această perioadă din viața lui, pentru că atunci mi-a venit ideea să înregistrez amintirile membrilor școlii lui Gusti, prin metoda istoriei orale. În mod firesc, am început cu Stahl seria de convorbiri și el este interlocutorul cu care am făcut cele mai multe interviuri. Deși la început am avut intenția să aprofundez cele cuprinse în memoriile lui referitoare la anii 1920-’30, conversațiile noastre au abordat și deceniile următoare, inclusiv perioada regimului comunist. Astfel au ieșit la iveală – de la sursa cea mai sigură – evenimente, întâmplări, fapte cotidiene neștiute până atunci. De exemplu, ce s-a întâmplat cu sociologii după ce sociologia a fost calificată drept „pseudo-știință imperialistă”. Am aflat și că înainte de reabilitarea din anii ’60, în cea de a doua jumătate a anilor ’50 s-a încercat o reevaluare a școlii monografice și a sociologiei în general, dar în 1958, din cauze încă neelucidate, oponenții sociologiei au împiedicat relansarea cercetării. De fapt, din relatarea lui Stahl am înțeles că reintroducerea programelor de sociologie în universități nu s-a făcut din rațiuni de ordin științific, ci în funcție de raportul de forțe din interiorul partidului. Din relatarea scandalului izbucnit după apariția volumului *Eseuri critice* mi-am dat seama că Stahl se ridicase de fapt împotriva răspândirii ideologiei național-comuniste. Protestul era evident și asumat de Stahl.

În vâltoarea primelor luni de după 1989, în primul an de tranziție am discutat frecvent cu profesorul Stahl, pentru că doream să aflu ce crede despre situația creată în momentul acela. În 1991, cu jumătate de an înaintea morții sale, analiza prezentul cu aceeași obiectivitate și luciditate – în ciuda vârstei înaintate – cu care ne-a obișnuit în reflecțiile sale despre trecut.

După 1989, dincolo de numirea unei săli de curs din Facultatea de Sociologie „Henri H. Stahl” și obișnuitele cuvântări la ceremonii aniversare, învățământul și cercetarea sociologică reorganizată nu au găsit de cuviință să promoveze recitirea operei sale, tipărirea unor manuscrise încă nepublicate, sau republicarea în ediții noi ale volumelor vechi. Istoricii n-au făcut nici măcar atât. Într-un gest demn de laudele noastre, profesorii Paul H. Stahl și Septimiu Chelcea au republicat *Satul devălmaș*, respectiv *Tehnica monografiei sociologice*. Însă instituțiile au rămas datoare cu prelucrarea moștenirii lăsate de el, respectiv cu pregătirea ediției critice a întregii sale opere.

În anul 2000, publicarea primului volum de istorie orală, *Monografia ca utopie*, a fost și momentul în care a fost relansată – într-o manieră informală – cercetarea istorică, sociologică a școlii gustiene și a operei lui Stahl. Odată cu apariția culegerii de interviuri a renăscut brusc și sociologia istorică a trecutului cercetării sociale din România, pentru că s-a concentrat asupra procesului microsocietal, care a condus la apariția lor, adică asupra contextului social concret în care trăia grupul de autori. Mărturia lui Stahl a trezit interesul sociologilor, firește, dar și al etnologilor, istoricilor, al celor preocupați de istoria ideilor sau a literaturii. Evident, au scris și alții, sporadic, despre anumite fațete ale operei lui Stahl, dintre care studiul lui Ștefan Guga și teza de doctorat a Alinei Juravle merită toată atenția cuvenită.

În încheiere putem spune că aniversarea Henri H. Stahl nu poate fi un simplu eveniment protocolar. Lucrările sale cele mai importante sunt cunoscute, dar o parte importantă a operei sale a rămas neprelucrată. Cariera sa de cercetător-profesor așteaptă încă să fie descoperită și studiată, pentru că a trăit o viață exemplară și în acest sens. Și ceea ce este și mai important: el lasă în urmă o perspectivă provocator de fertilă atât ca istoric, cât și ca sociolog. Așa cum la 85 de ani, în 1986, Stahl a refuzat să fie sărbătorit, spunând că ar prefera să i se publice manuscrisele predate la edituri, la fel putem spune și noi acum, că la 120 de ani Stahl nu este doar de sărbătorit, ci, mai ales de cercetat și de editat operele sale postume și antume.

Note

¹ Șerban Voinea (1894-1969) politician și teoretician social-democrat, emigrează în 1948, director al programului în limba română al postului Radio Europa Liberă.

² Apropiat de Partidul Național Țărănesc, după ajungerea acestuia la putere, va fi numit președinte al mai multor instituții de stat, după care și Ministru al Instrucției, Cultelor și Artelor.

³ Cea mai longevivă revistă de științe sociale din România (1919-1943). Fondată și condusă de Dimitrie Gusti ca organ al Societății pentru știință socială și reformă, înființată de el în primăvara lui 1918.

⁴ În perioada cât a fost Gusti ministru, monografiștii nu au demarat cercetări noi, ci au organizat o așa-numită tabără de redactare, elaborare de studii în Făgăraș, de unde se ajungea cu ușurință la Drăguș pentru cercetări suplimentare, de completare a datelor deja culese.

⁵ În noiembrie 1933, la o lună după terminarea mandatului de ministru al instrucției, cultelor și artelor, Profesorul a fost numit de către regele Carol II director general al Fundației Culturale Regale „Principele Carol”

⁶ Revista a fost organul de metodologie și comunicare al echipelor de studenți care în fiecare vară efectuau muncă culturală complexă în diferite sate ale țării.

⁷ Proiectul prin care case și gospodăriile din diferite zone etnografice din țară au fost selectate, demontate în mod profesional și montate la loc în București în doar trei luni, nu urmărea doar scopuri științifice, ci avea și un rol propagandistic particular, dat fiind că Regelui Carol al II-lea îi făcea plăcere să se considere regele țăranilor.

⁸ Revista coordonată de Anton Golopenția din anul 1937. După izbucnirea războiului până în 1943 apar două numere comasate.

⁹ În luarea deciziei a fost importantă și funcția de comisar general atribuit lui Gusti, și toate avantajele de ordin protocolar aferente, precum și faptul că în calitate de director general al Fundației avea acces la fonduri mai consistente pentru organizarea congresului.

¹⁰ Pentru că între timp, dincolo de activitatea de la universitate și de la fundație, a fost numit într-o funcție importantă în instituția numită Serviciul Social, care obliga studenții să efectueze o muncă determinată în mediul rural.

¹¹ Gusti a renunțat la obiceiul de a publica studiile după prezentarea lor la congres. Le-a cerut autorilor să-și trimită lucrările în avans, pentru a facilita dezbaterile serioasă, posibilă datorită faptului că participanții vor fi citit lucrările înainte de prezentarea lor în plen. Există opinii, nedocumentate, care spun că Gusti avea suspiciunile lui legate de siguranța momentului, de aceea insista să se publice cât mai multe lucrări, volume din lucrările autorilor din străinătate și din România.

¹² *Sociologia satului devălmaș* a fost scrisă în timpul războiului, dar a apărut în 1946.

Referințe

- Rostás, Z. (2000). *Monografia ca utopie. Interviu cu Henri H. Stahl*. București: Paideia.
- Stahl, H.H. (1934). *Tehnică monografică sociologică*. București: Institutul Social Român.
- Stahl, H.H. (1938). Organizarea socială a țărănimii, *Enciclopedia României*, I. București: Imprimeria Națională.
- Stahl, H.H. (1939). *Nerej, un village d'une région archaïque*. I-III. Vol. Bucarest: Institut de Sciences Sociales de Roumanie.
- Stahl, H.H. (1969a). *Les anciennes communautés villageoises roumaines: asservissement et pénétration de capitale*. Bucarest: Édition de l'Académie RSR, Paris: Édition du CNRS.
- Stahl, H.H. (1969b). *Controverse de istorie socială românească*. București: Științifică.
- Stahl, H.H. (1972). *Studii de sociologie istorică*. București: Științifică.
- Stahl, H.H. (1975). *Teoria și practica investigațiilor sociale. Metode și tehnici*. București: Științifică și Enciclopedică.
- Stahl, H.H. (1980a). *Traditional Romanian Village Communities, The transition from the communal to the capitalist mode of production in the Dunabe Region*. Preface Daniel Chirot, Translated by Daniel Chirot and Holley Coulter Chirot. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stahl, H.H. (1980b). *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduirii tributare*. București: Științifică și Enciclopedică.
- Stahl, H.H. (1981). *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor” sociologice*. București: Minerva.
- Stahl, H.H. (1983). *Eseuri critice despre cultura populară românească*. București: Minerva.
- Stahl, H.H. (1992a). *A régi román falu és öröksége, Válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Miskolczy Ambrus, Az utószót írta Rostás Zoltán, [Vechiul sat românesc și moștenirea sa. Culegere, studiu introductiv și note de Ambrus Miskolczy. Postfață de Zoltán Rostás]*. Encyclopaedia Transylvanica. Budapest.
- Stahl, H.H. (1992b). *Probleme confuze în istoria socială a României*. București: Academiei Române.
- Stahl, H.H. (1998). *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. I-III, Ediția II. București: Cartea Românească.
- Stahl, H.H. (2005). *Les anciennes communautés villageoises roumaines. Asservissement et pénétration de capitale*. Préface de Paul Henri Stahl, Avant-propos de Bertrand Hervieu. Paris: Éditions de l'Aube.